

PRIKAZI I RECENZIJE

Utile cum dulci – Zbornik u čast Pavlu Knezoviću

(urednici Rudolf Barišić, Marko Jerković i Tamara Tvrtković)

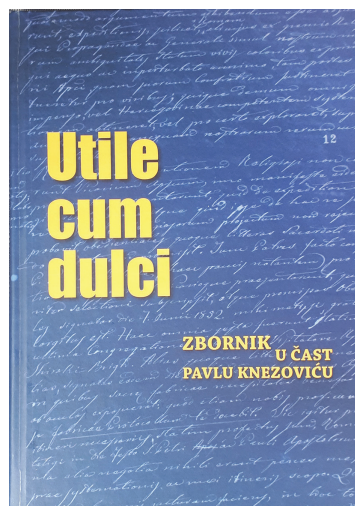
Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2019. 564 str.

Zbornik radova koji je pred ljeto 2019. izišao iz tiska, naslovljen Horacijevim izričajem *utile cum dulci*, posvećen je profesoru Pavlu Knezoviću u čast njegova 70. rođendana. Zbornik su pripremili i priložili radove njegovi suradnici, prijatelji, učenici, njih ukupno 36. Zbornik je izišao povodom 70. obljetnice rođenja, ali žalost i u godini prerane smrti ovog istaknutog klasičnog filologa, tihog pregaoca hrvatske znanosti koji je značajno pridonio naobrazbi mnogih generacija studenata, današnjih profesora, znanstvenika i kulturnih djelatnika.

Kao što u kratkom i jezgrovitom *Predgovoru* ističu urednici Zbornika, Pavao Knezović bavio se nastavničkom i znanstvenom djelatnošću.

Ogroman je njegov doprinos u osnutku Odsjeka za hrvatski latinitet na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu kao i u promoviranju hrvatske latinističke kulture i njenom pozicioniranju i uklopljenosti u zapadnoeuropsko kulturno ozračje. Znanstvena i stručna djelatnost profesora Knezovića bila je usmjerena na širok spektar tema kojima se bavio: od jezičnih i književnih, preko povijesnih i teoloških do pedagoških, temeljenih na baštini ne samo latinskoga, nego i hrvatskoga ali i talijanskoga jezičnoga izričaja. Stoga su u ovom Zborniku zastupljene teme iz raznih polja humanističkih znanosti, ukupno 34 znanstvena rada na 564 stranice, dajući mu na taj način karakter interdisciplinarnog i multidisciplinarnog djela.

Dva „uvodna” rada posvećena su izravno djelu Pavla Knezovića i obrađuju njegove znanstvene doprinose pojedinim temama. Rad Ive Beljan Kovačić *Doprinos Pavla Knezovića proučavanju hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini* posvećen je njegovome znanstveno-istraživačkom radu kao klasičnog filologa u proučavanju različitih razina problema književnopovijesnog opusa i valorizacije hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini. Kao vrstan filolog, Knezović dopunjava, a ponegdje i korigira, postojeće podatke vezane za životopise autorā, pred-

loške na kojima se temelje djela, sadržaje, žanrove, izdanja pojedinih djela itd. Autorica zaključuje kako Knezović na više razina nadograđuje i mijenja dosadašnju paradigmu proučavanja hrvatske književnosti u BiH te nudi rješenja u novim istraživanjima ovog dijela hrvatske književnosti. S druge strane rad Ante Marića *Profesor Pavao dr. Knezović, Franjevačka knjižnica Mostar i nakladnički niz Recipe Hercegovačke franjevačke provincije Franjevačke knjižnice Mostar* opisuje suradnju profesora Pavla Knezovića i njegov rad u Franjevačkoj knjižnici Mostar te sudjelovanje i pisanje u nakladničkoj cjelini *RECIPE* koju je koncipirao i u kojoj je dao značajan doprinos priređivanjem nekoliko djela i izborom naslova za taj nakladnički niz.

Svi ostali radovi u Zborniku ne odnose se izravno na znanstveni rad i djelovanje Pavla Knezovića nego isključivo na područja i teme njegovih djela ili znanstveno-istraživačkih interesa kojima se bavio tijekom života. Tako rad Relje Seferovića *Tajne Knjižnice dubrovačkog Zavoda za povijesne znanosti HAZU* donosi povijest Knjižnice Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Autor u radu predstavlja njezino raznovrsno blago, od inkunabula do djela tiskanih 2019. godine, iz čega se doznaje mnogo o kulturi čitanja, sklonostima i vrijednostima izobraženih dubrovačkih krugova u više od pola tisućljeća gradskog života. Istom tematikom bavi se rad Vatroslava Frkina *Vukovarska samostanska knjižnica*, u kojem je predstavljen inventar i kulturna baština knjižnice vukovarskog franjevačkog samostana.

Maja Matasović i Ranko Matasović u radu *Etimologija latinske riječi vesper i indoeuropske božice noći* problematiziraju etimologiju latinske riječi *vesper* te ju vežu uz indoeuropske mitološke predodžbe po kojima se nebeska božanstva noći, zore i dana voze nebom na kolima, za što postoje potvrde u mitološkim predajama drevnih Indijaca, Grka i Rimljana. Tekst Drage Župarića *Stilske figure u Ciceronovom govoru „Pro Milone”* analizira govor Marka Tulija Cicerona, sastavljen za obranu Tita Anija Milona, koji je u uličnom sukobu na Apijevoj cesti ubio svog političkog protivnika Publija Klodija Pulhera. Autor opisuje sadržaj i strukturu govora te analizira brojne stilske figure koje je Ciceron koristio u ovom govoru, te njegov govornički stil. Rad Zdravke Martinić-Jerčić *Pristup nastavi klasičnih jezika* podijeljen je u tri cjeline. U prvoj cjelini autorica prikazuje tri temeljna pristupa nastavi klasičnih jezika (gramatičko-prijevodni pristup, pristup utemeljen na razumijevanju teksta i komunikacijski pristup). Drugi dio rada posvećen je tekstu i razumijevanju teksta, dok u trećem dijelu autorica prikazuje mogućnosti primjene teksta u obradi novog gradiva i za ponavljanje već obrađenog gradiva kroz razne primjere aktivnosti učenika. U radu *Lorenzo Valla o Konstantinovo darovnici* Vlado Rezar bavi se krivotvorenom ispravom kojom je rimski car Konstantin I. Veliki tobože papi Silvestru I. i njegovim nasljednicima priznao prvenstvo nad cijelom Crkvom, punu vlast u vjerskim i obrednim poslovima te prvenstvo nad

svjetovnim vlastima u Rimu i cijelome Zapadnome Rimskom Carstvu. Njezinu je lažnost na temelju jezičnih i paleografskih obilježja dokazao humanist i papinski tajnik Lorenzo Valla, ali se spor oko njezine vjerodostojnosti nastavio sve do kraja 18. stoljeća. Vallin rad u proučavanju same darovnice predstavljao je vrijedan doprinos u razvoju pomoćne povijesne discipline, diplomatike. Rad Tamare Tvrtković naslovljen *Tuberono novo ruho* na primjeru historiografskog djela *Commentarii de temporibus suis* dubrovačkog humanista i povjesničara Ludovika Crijevića Tuberona bavi se propitivanjem i istraživanjem pojmova vezanih uz suvremenu historiografsku znanost i povezivanjem starijih, tradicionalnijih gledišta s novijim, suvremenijim pristupima. Jadranka Bagarić u radu *Latinski tekst Gjura Baglivija u nastavi latinskoga jezika* analizira tekstove Gjura Baglivija, najpoznatijeg liječnika armensko-hrvatskog porijekla čija su stručna medicinska djela tijekom 18. i 19. st. doživjela prijevode na gotovo sve europske jezike, osim slavenskih. Tek je 1997. po prvi put na hrvatski jezik prevedeno njegovo djelo *De fibra motrice et morbosa*. Uz kratku biografiju ovog uglednog liječnika autorica u radu analizira uporabu njegovih tekstova u nastavi latinskoga jezika u zdravstvenim i drugim školama, u kojima se uči latinski jezik.

Rad Branke Tafre i Petre Košutar *Utjecaj latinskih gramatika na povijest hrvatskih gramatika* analizira na izabranim primjerima iz hrvatskih gramatika od prve do danas ulogu latinskih gramatika u povijesti opisivanja i normiranja hrvatskoga jezika. U radu se također govori o makrostrukтури gramatika, o preslikavanju gramatičkih kategorija iz latinskoga kojih nema u hrvatskom jeziku s nekoliko najočitijih primjera, među kojima su otkrivene poveznice s prvim slavenskim gramatikama u opisu kategorije padeža. Autorice zaključuju da su od tragova latinske gramatike u današnjim hrvatskim gramatikama pronađeni oni manje vidljivi kao što je podjela brojeva na podrazrede koja ne odgovara stanju u hrvatskom jeziku, što zapravo pokazuje višestoljetnu neraskidivu ukorijenjenost hrvatske gramatike u latinskoj. Anastazija Vlastelić u radu naslovljenom *O gramatičkoj vezi sročnosti u gramatici fra Josipa Jurina* na temelju gramatičkih definicija i negramatičkih tekstova govori o gramatičkoj vezi sročnosti u trojezičnoj gramatici *Grammatica Illyricae juventuti Latino, Italoquae sermone instruendae accommodata – Slovignia slavnoj slovinskoj mladosti diačkim, illiričkim i talianskim izgovorom napravljena* fra Josipa Jurina tiskanoj u Mlecima 1793. Rad Rudolfa Barišića *Latinisti iz studentskih klupa – o književnom stvaralaštvu klerika Bosne Srebrene* donosi vrijedne spoznaje o djelovanju mladih klerika Bosne Srebrene koji su studij pohađali u ugarsko-hrvatskom dijelu Habsburške Monarhije u razdoblju od 1785. do 1847. godine kada na društvenu scenu stupaju ideje i književnog i nacionalno-političkog romantizma. Autor u radu prikazuje tri glavna područja interesa u latinističkom djelovanju mladih klerika: gramatičarski rad u kojemu je primjetno veliko nastojanje za moderniziranjem pristupa u učenju latinskog je-

zika, pjesničko stvaralaštvo primarno prigodničarskog karaktera i prozni rad, zastupljen kroz epistolografiju, a do danas najslabije istražen. Luciana Boban i Josip Grubeša u radu *Rukopisna latinska gramatika fra Franje Ćorića* bave se sadržajem rukopisa latinske gramatike fra Franje Ćorića koja se čuva u Arhivu franjevačkog samostana na Humcu uz osvrt na kontekst latinskih gramatika bosanskohercegovačkih franjevaca te latinskih gramatika u Hrvatskoj tog vremena. Rad Katice Krešić naslovljen *Morfološke i sintaktičke osobitosti Zabave duhovne fra Anđela Kraljevića* analizira s jezične strane molitvenik *Zabave duhovne* fra Anđela Kraljevića koji je objavljen 1874. godine. Autorica izdvaja najizražajnije osobitosti koje odstupaju od suvremenoga hrvatskog standarda u morfologiji i sintaksi te ukazuje na stanje hrvatskoga jezika u Hercegovini sredinom 19. stoljeća. Jelena Jurčić u radu *Izdanja hercegovačkih šematizama* prikazuje i analizira devet izdanja hercegovačkih šematizama koji su pisani latinskim jezikom, a koji su izašli od 1852. do danas te upozorava na radove Pavla Knezovića koji predstavljaju ishodišnu točku u proučavanju latiniteta na prostoru Bosne i Hercegovine. Marko Pranjić u tekstu *Pogled na ženu i odgoj i obrazovanje u antici* ukazuje na bitne odgojne vrijednosti ženskoga potomstva u vrijeme antike koristeći se pri tome antičkim izvorima i opisujući pojedinačne primjere visoko obrazovanih žena iz stare Grčke i Rima.

Rad Marka Jerkovića *Poslušnost u Opomenama sv. Franje* analizira treće poglavlje djela *Opuscula sancti patris Francisci Assisiensis* koje govori o pragmatičnim i duhovnim značajkama poslušnosti. Autor razmatra na koji je način sv. Franjo u svom djelu predstavio poslušnost pripadnicima svoje zajednice te koje je duhovne, a koje pragmatične (funkcionalne) implikacije poslušnost imala tijekom institucionalizacije Reda. Daniel Patafta u radu *Opservancija 14. stoljeća s posebnim osvrtom na bosansku opservanciju* obrađuje opservantizam, vrlo važan pokret unutar Franjevačkog reda koji se javio krajem 14. stoljeća, a koji nije težio samo za obnovom pojedinih redova nego za obnovom cijele Crkve. Fokus rada stavljen je na područje Bosne koja je postala jedno od žarišta franjevačkog pokreta za iskonskim siromaštvom i opsluživanjem pravila poznatih kao franjevačka opservancija. Rad Ivana Karlića naslovljen *Temeljni kristološki naglasci u teologiji Ivana Dunska Skota* govori o djelatnosti škotskog franjevca bl. Ivana Dunska Skota. Autor u radu najprije iznosi Duns Skotovu teologiju dok je u drugom dijelu rada pozornost posvetio nekim značajnijim kristološkim temama kojima je obogatio ne samo skolastičku teologiju, nego u mnogočemu doprinio i kasnijem razvoju kristološke misli. Marija Pehar u radu *Slikovni prikazi Marije s Presvetim Trojstvom, ikonografski prikaz i teološka prosudba* analizira ikonografski sadržaj, odnosno teološku interpretaciju slikovnog prikaza Djevice Marije u zajedništvu s Presvetim Trojstvom. Rad Roberta Jolića *Franjevci u Hercegovini od 14. stoljeća do odcjepljenja od Bosne Srebrene 1844. godine* prikazuje franjevačku djelatnost na prostoru Huma (Hercegovine), točnije današnje Hercegovačke franjevačke

provincije (ili Mostarsko-duvanjske biskupije) od osnutka Bosanske vikarije 1339/1340. do kraja otomanske vladavine. *Malleus maleficarum i Disquisitionum magicarum libri sex: najutjecajniji demonologijski priručnici ranog novovjekovlja?* naslov je rada Zlatka Kudelića u kojem se analizira kontekst nastanka dva-ju najpoznatijih demonologijskih priručnika dominikanca Heinricha Kramera i isusovca Martina Delrija, tiskanih u razmaku od jednog stoljeća. Autor iznosi dosadašnje spoznaje o njihovom utjecaju na razvoj procesa protiv vještica i čarobnjaka u ranom novovjekovlju te upozorava na potrebu za konkretnim istraživanjima „čarobnjaštva” na hrvatskome prostoru. Lovorka Čoralić u radu *Hrvatski iseljenici i crkva San Giuseppe u Mlecima (16–17. stoljeće)* govori o povezanosti hrvatskih iseljenika u Mlecima s crkvom i samostanom San Giuseppe u razdoblju 16. i 17. st. na temelju arhivskog gradiva pohranjenog u Državnom arhivu u Veneciji. Autorica donosi pregled povijesti crkve i samostana San Giuseppe, podatke o hrvatskim iseljenicima povezanim s tom crkvenom ustanovom dok je završni dio rada posvećen admiralu Ivanu iz Vrane i njegovu oltaru podignutom u crkvi San Giuseppe nakon Lepantske bitke.

Rad Tomislava Galovića *Fra Feliks Marija Bartoli (1679–1744) i fra Bernardin Polonijo (1885–1958): njihov rad na diplomatskim vrelima otoka Krka* opisuje život i djelatnost dvojice istaknutih redovnika Provincije sv. Jeronima franjeva-ka konventualaca. Autor u radu valorizira njihove rukopise (*Bartolijev zbornik / Collectanea Bartoliana I-II.* i *Bartolijev zbornik krčkih isprava I-II.*) koji predstavljaju vrijedan prinos istraživanju diplomatskih vrela za otok Krk. Tekst Miroslava Palamete *Četiri Kačićeve pjesme izvađene iz Sagreda* govori o Kačićevim pjesmama koje u njegovom djelu *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* slijede jedna za drugom, a preuzete su iz djela *Memorie storiche mletačkog diplomata* i pisca Giovannija Sagreda, kojim se kao povijesnim izvorom Kačić služio i držao ga za dragocjeni i autoritativni izvor. Zrinka Blažević u radu *Politika nacionalnih afekata u spjevu Plorantis Croatiae saecula duo Pavla Rittera Vitezovića* rekonstruirala emocionalnu teksturu Vitezovićeve spjeva *Dva stoljeća uplakane Hrvatske*, objavljena 1703. Riječ je o tipičnome baroknome poetskom hibridu, koji oponaša formalna obilježja i retoričko-poetičku strukturu vergilijanskoga nacionalnoga epa i ovidijevskih heroida.

Rad Milana Vrbanusa *Karakteristike trgovačkih aktivnosti na tridesetnici u Donjem Miholjcu 1713. i 1715. godine* analizira zapisnike tridesetničarskog ureda u Donjem Miholjcu iz 1713. i 1715. koji pružaju uvid u trgovačke aktivnosti na području pod nadležnošću donjomiholjačke tridesetnice, ali i širem državnom području. *Ruđer Bošković u hrvatskoj i svjetskoj znanosti, kulturi i povijesti* naslov je rada Stipe Kutleše u kojem se daje pregled iznimnog znanstvenog opusa Ruđera Boškovića, koji je ostavio dubok trag u brojnim prirodnim znanostima te u filozofiji, književnosti i diplomaciji. Autor u radu raspravlja i o Boškovićevom odnosu

prema rodnom gradu, rodbini, jeziku i narodnosti. Ante Škegro u radu „*Poturči se fra Jozo Vukeljić vikar*” (*Prelazak na islam vikara franjevačkog samostana Kraljeva Sutjeska u srednjoj Bosni*) opisuje jedan od rijetkih slučajeva prelaska franjevca na islam te povratak u franjevački red. Rad Slavice Stojan *U ljetnom dvoru Junija Resti u Rijeci dubrovačkoj* govori o fenomenu ladanjskog života u Rijeci dubrovačkoj na primjeru dubrovačkog plemića Junija Antunova Restija (1755–1814). *Granice slobode i granice neposluha i otpora. Oproštajni govor Ljudevita Jelačića studentima zagrebačke Kraljevske akademije kao teorijski stav i politička poruka* naslov je rada Marinka Šiška u kojem se opisuje sudbina Ljudevita Jelačića, profesora zagrebačke Kraljevske akademije. Autor otkriva povode i razloge njegovog otpusta iz službe analizirajući rukopisni zapis *Valedictoria* („Oproštajni govor”), koji je Jelačić 1824. u pismenom obliku uputio svojim studentima nakon što je udaljen s Akademije, a u kojem su iskazane njegove liberalne ideje. Na kraju rada priložen je tekst oproštajnog govora na latinskom i hrvatskom jeziku.

Posljednja dva rada u Zborniku posvećena su razdoblju hrvatske povijesti 20. stoljeća. Tako se rad Stjepana Matkovića *Pravaške teme na stranicama 'Hrvatske revije'* bavi pitanjem zastupljenosti tema o Stranci prava, pravaškoj ideologiji i pravašima u časopisu *Hrvatska revija*, koja je nakon Drugog svjetskog rata, tj. od 1951. do 1990, bila središnji emigrantski časopis. Na koncu, rad *Dnevnici nadbiskupa Alojzija Stepinca: III. Prijepis iz Dosjea Stepinac* autora Stipice Grgića analizira kopije dnevnika zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca koji se kao dio njegova dosjea danas čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu.

Na koncu možemo reći kako zbornik *Utile cum dulci* širinom i obuhvatom tema predstavlja značajan doprinos nizu humanističkih disciplina jer su radovi objelodanjeni u njemu nastali najčešće na temelju proučavanja izvorne građe, rukopisa ili arhivskih dokumenata. Urednici Zbornika suočili su se s nemalim problemom kako tu raznolikost i raznorodnost usustaviti u jednu koherentnu cjelinu. Raspor radova u Zborniku svjedoči o toj namjeri, ali pokazuje labilnost međusobno povezanih cjelina i isprepletenost područja koja izložene teme pokrivaju i širok znanstveni interes kojim se bavio profesor Pavao Knezović. Unatoč tomu što je u ovom „Festschriftu” propuštena prigoda donijeti i svečarov životopis, a možda i bibliografija, Zbornik predstavlja doličan dar slavljenu u kojem su autori radova i njegovi priređivači u cijelosti ispunili zadatak te cjelokupnoj znanstvenoj zajednici podarili iznimno vrijedan doprinos.

Branka Grbavac